

BALOGH JÚLIA

A román kormányzat iskolapolitikája Erdélyben (1918–1948)

A dualizmuskori liberális kormánypolitika nemzetiségi politikájának bírálata jósz szerint a nem magyar kisebbségek elnyomására, a magyarosítási törekvésekre irányul, és alig érinti a magyar nemzetiségű szegény nép elhanyagoltságát, a nemcsak a szociális bajai, de nemzeti integrációja iránti közömbösséget. Pedig éppen a dualizmus korában, „a nemzeti állameszme” hangos hirdetése idején következett be az erdélyi magyarság nem jelentéktelen részének elrománosodása.

Földes József lévita lelkész 1912-ben írja *Az utolsó száz év alatt elrománosodott családaink* című könyvében, hogy Észak-Erdély összrománosságának kb. 35-40%-a elrománosodott magyar. Adatai nem légből kapottak, mert nem az ősidőig, hanem mindössze a nagyszülőikig visszanyúlva bizonyítja ezt, 26 község lakosságán.¹ A valóságos számarány ennél magasabb, mert ehhez hozzászámolhatjuk a Bukarestben és a Regátban élő közel 100 000 magyart s a Moldvában élő kb. 150 000 csángó magyart is.

1916-ban Gergely Ferenc naszódi lelkész Kolozs, Szolnok-Doboka, Besztercenaszód, Szilágy, Maros-Torda, Szatmár és Bihar, tehát hét vármegye területén kb. hatszáz olyan községet mutatott ki, amelyben a magyarság lélekszáma 15% alatt volt, kétszáz olyan községet, amelyben már senki nem vallotta magát magyarnak. Ez azt jelenti, hogy mindössze 50-60 ezer magyar élt félmillió román környezetében.²

De mindez miért?

A román papság földvásárlási és bérleti kedvezményt kért és kapott hívei számára. Ez a magyar parasztoknak nem járt ki. Így hasonló előnyök reményében százával tértek át a magyar szegény parasztok, a nincstelének, a görögkatolikus vagy a görögkeleti vallásra.

1918-ban a trianoni döntés alapján a békeszerző felek hat részre szakították a Monarchiát. A román királysághoz csatolták Erdélyt és az Alföld egy részét – amely egy-magában akkora volt, mint a román Ókirályság –, továbbá Bukovina egy részét, Besszarábiát és Új-Dobrudzsát: 166 000 km²-t az amúgy is rosszul igazgatott Regát mellé.

1928-ban a Népszövetség politikai osztályának igazgatója, a norvég Erik Colban megbízta munkatársát, William O'Sullivan Malonyt, hogy vizsgálja meg a trianoni békeszerződésből és kisebbségvédelmi szerződésből adódott problémákat. W. Malony 1934-ben adta ki tanulmányát, amelynek bevezetőjében ilyen mondatok találhatók: „A szerződésekről meg kell jegyeznem, hogy egészében véve az általunk megvizsgált szövegekben

¹ *Földes József*: *Az utolsó száz évben elrománosodott családaink*. Kolozsvár, 1912. Az alábbiakban az ismert köztörténeti irodalomra általában nem hivatkozom. Ez alól jórészt felment az Erdély története I–III. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp. 1986. c. kiadvány, amelynek III. kötete (szerk. Szász Zoltán) röviden összegzi az 1918 utáni fejleményeket, így a nemzetiségi, az iskolapolitika fő eseményeit. A kötet gazdag irodalmi tájékoztatást is ad.

² *Gergely Ferenc*: *Esperesi jelentés*. Kolozsvár, 1916.

mértéktelen gondatlanság mutatkozik a nemzeti hovatartozás megszerzése és elvesztése kérdésében. Az embernek az a benyomása, hogy az átengedett vagy bekebelezett területeken az esetek legnagyobb részében a lakosságot az aláíró államok mint barmokat terelték egyik állam keretéből a másikéba: így csupán gazdát cseréltek, és még azt is elvárják tőlük, hogy mozgás és a képviseletükre való jog nélkül engedelmeskedjenek az új hatóságoknak.”³

Ennél az európai kezdeményezésnél fél évtizeddel korábban, már 1924-ben a Vallási Kisebbségek Amerikai Bizottsága négytagú bizottságot küldött Romániába. A bizottság bukaresti látogatása után Kolozsvárra utazott, és itt felvette a kapcsolatot a római katolikus, a református, az unitárius és a lutheránus egyházak vezetőivel, majd három hónapon át járták Erdélyt keresztül-kasul, faluról falura, városról városra. Augusztus elején Cornish C. Lajos, az amerikai unitáriusok szövetségének ügyvezetője, a küldöttség elnöke memorandumot, valamint mellékleltként még 135 panaszkönyvet adott át a román kormánynak, rámutatva az erdélyi vallási kisebbségek sérelmeire.

Az amerikai bizottság a román kormánytól kapott választ „következetlennek és kerülgetőnek” nevezte.

A jelentést és a román kormány válaszát 1925-ben tették közzé angol nyelven Bostonban.

Ne feledjük, ez volt az első független kiadvány, amely az erdélyi nemzetiségek helyzetét vizsgálta 1918 után. A bizottság néhány hónapos erdélyi tartózkodás után a lényegre értette meg: „A világ emez, egyik legvarázsosabb vidékének élete mély hatást gyakorolt a bizottság tagjaira, aminthogy így fog hatni minden utazóra. A benyomás, amelyet a termékeny országrészen keresztül a román, magyar és szász élettel való érintkezésből nyertünk, az, hogy ha itt a faji, nyelvi, vallási és gazdasági problémákra megfelelő megoldást nem találnak, ez az ország Európának egyik legszomorúbb országává és a világ békéjének legfenyegetőbb veszélyfészkévé válik.”⁴

1928 október 14-én az erdélyi Magyar Párt gróf Bethlen György vezetésével Székelyudvarhelyen tartotta harmadik közgyűlését. Témájuk tíz éve ugyanaz: hová lett a magyar nyelvű igazságszolgáltatás, közigazgatás és iskola; hová az egyesülési szabadság; mi volt az agrárreform hatása.

Ezen a napon javasolta Pál Gábor, a Magyar Párt nevében először, hogy ezentúl összes panaszukkal a Nemzetek Szövetségéhez forduljanak. Az az elgondolásuk, amellyel kilenc-tíz éven át kísérleteztek, nevezetesen, hogy az ország határain belül, a románokkal közösen oldják meg a *közös gondokat*, nem vezetett eredményre. Ezt írták:

„A magyar kisebbség 10 év óta a törvénytelenységnek, jogtalanságnak és egyenlőtlen elbírálásnak felsorolhatatlan szenvedéseit viseli. A gyulafehérvári határozatban és az 1919. évi párizsi egyezményben ígért kisebbségi jogokra való hivatkozás, valamint az államhatalom gyakorlásában az egyenlőség és az igazság alkalmazásának állandó követelése

³ William O'Sullivan Malony: Nationality and the Peace Treatis. London, 1934.

⁴ The Religious Minorities in Transylvania. Boston, 1925. A bizottság küldöttei 1927 nyarán Óromániában ismerkedtek az igen súlyosnak ítélt zsidókérdéssel. Ez a jelentésük 1928-ban jelent meg, szintén Bostonban, Roumania Ten Years After címmel.

hiábavalónak bizonyult, mert a váltakozó kormányok e jogos követelések teljesítését nemcsak következetesen megtagadták, hanem törvényekkel, rendeletekkel, valamint törvénytelen intézkedésekkel sértették a magyar kisebbség kulturális és gazdasági érdekeit. Az ország érdekében vállalt közös munka felajánlása sem segítette elő annak felismerését román részről, hogy a kisebbségi probléma megnyugtató megoldása az ország javára szolgál.

Mindezek megállapítása mellett az országos nagygyűlés ünnepélyesen tiltakozik a kisebbségi problémáknak minden olyan irányú rendezése ellen, ami a kisebbségeket nem juttatja a jogok és szabadságok azon teljesítéséhez (teljességéhez – B. J.), amelyet számukra a nemzetközi szerződések biztosítanak. Az országos nagygyűlés felhatalmazza és utasítja az elnökséget, hogy a magyar kisebbség panaszait a Nemzetek Szövetsége elé juttassa.”⁵

Melyek is voltak ezek a panaszok és sérelmek? Az 1916. évi román benyomulás és a magyar menekülés okozta nemzetiségi széttagolódás az 1918-as fordulat után vált teljessé. A román csapatok 1918. évi bevonulása, a gyulafehérvári nagygyűlés – amelyre a román küldötteket a magyar forradalmi kormány által rendelkezésükre bocsátott különvonatok szállították – eldöntötte Erdély hovatarozásának kérdését a 2. bécsi döntésig.

Gyulafehérváron komoly nézeteltérés volt az ókirályságbeli és az erdélyi románság képviselői között. Vasile Goldiş az erdélyiek nevében javasolta egy Románián belüli erdélyi autonómia megteremtését, amelynek kereteit és tartalmát egy erdélyi képviselők-ből álló gyűlés határozná meg, s a képviselők között az erdélyi magyarok és szászok is jelen lennének, számarányuknak megfelelően. A többség azonnal elvetette ezt a javaslatot. Végül Iuliu Maniu döntötte el a kérdést, s kimondották Magyarország románok lakta területeinek feltétel nélküli egyesítését Romániával december 1-én (az ortodox időszámítás szerint 1918. november 18-án). A nagygyűlésen sem a magyarok, sem a szászok képviselői nem voltak jelen, így megkérdésük nélkül döntött az erdélyi és ókirályságbeli románság Magyarország egyharmadának elcsatolásáról.

Válaszképpen 1918. december 22-én huszonnyolc vármegye képviselői gyűltek össze Kolozsváron, követelve az erdélyi magyarság önrendelkezési jogát. Két nap múlva, karácsony estéjén szállták meg a „kincses várost” a román csapatok.⁶

1919. január 8-án Medgyesen a szász népszervezet kimondta az egyesülést Romániával, holott legnagyobb társadalmi egyesületük, a Sachsentag emlékiratban tiltakozott Erdély Magyarországtól való elszakítása ellen. Teutsch püspök írja: „a csekély számú szász nép a legnagyobb veszélynek van kitéve, ami csak egy népet érhet: szakítania kell múltjával”.⁷ A szászság nagyobbik része erkölcsi kérdésként kezelte az elszakadást vagy csatlakozást. Végeredményben arról kellett döntenie, hogy kitartanak-e a nyolcszáz éven át nekik otthont adó magyarság mellett, vagy elfogadják azokat az előnyöket, amelyeket Romániához való csatlakozásuk esetében élvezhettek.

⁵Idézi *Mikó Imre*: Huszonkét év. Budapest, 1941.

⁶Uo.

⁷Siebenbürgisch Deutsches Tegeblatt, 1919. január 10.

A magyar értelmiség néhány képviselője már 1919-ben javaslattal fordult a nagysebenedi román kormányzótanácsához. A javaslattevők, Grandpierre Emil főispán, Papp József ügyvédi kamarai elnök, Menyhárt Gáspár egyetemi tanár, Kertész Jenő ügyvéd, báró Jósika János birtokos és Jordáky Lajos nyomdász elgondolása szerint a közigazgatás helyzetét a legjobban úgy lehetett volna megoldani, ha a román területre román, a magyar területre magyar, s a vegyes területre vegyes közigazgatást állítanak fel. Előterjesztett javaslatuk el sem jutott a kormányzótanácsig, sőt mire visszautaztak Kolozsvárra, Apáthy István egyetemi tanár, a magyar állam utolsó kormány megbízottja már börtönben ült. A kolozsvári, temesvári és brassói hadbíróság szinte naponta mondott ki halálos ítéleteket, amelyek túlnyomó része kicseréléssel végződött.⁸

Az erdélyi magyar egyházak vezetői: gróf Majláth Gusztáv Károly római katolikus püspök, Nagy Károly református püspök és Ferencz József magyarországi unitárius püspök beadványt juttattak el a békekonferencia ötös főtanácsához, amelyben feltárták az erdélyi magyarság kétségbeesztő állapotát:⁹

„Kegyelmes Úrak!

Alulírottak, mint az erdélyi magyarság lelki vezérei, egyházunk híveiért Isten és az emberek előtt való felelősségünk tudatában, lelkiismeretünk kényszere alatt emeljük fel panaszos szavunkat, és kérjük meghallgatásunkat abban a kétségbeesztő helyzetben, melybe az erdélyi magyarsággal egyházaink és híveink kerültek. Bízunk abban, hogy azok a kiválasztott férfiak, akikre a világtörténelem folyását igazgató élő Isten nemzetek és országok élet-halál kérdéseiben a döntés tisztét bízta: az igazságosság és emberiség szellemében igyekeznek rendkívüli küldetésüket betölteni.

Erdélyben a magyarság, s ezzel híveink, a román impérium átvétele óta a legádázabb rendszerű üldözés martaléka és az államhatalomnak minden eszközével dolgozó nemzeti-ségi terror alatt nyög.

Azokat a tisztviselőket, akik a hágai egyezmény és a belgrádi fegyverszüneti szerződés írott betűjéhez ragaszkodva, a kormányzat által követelt állampolgári *hűségeskü* letételét a békekonferencia jogerős döntéséig hazafiatlannak és időszerűtlennek tartva megtagadták: állásukból minden nyugdíj és ellátás nélkül elmozdították, s családjaikkal együtt koldusbotra juttatták. Ezekre a köztisztviselőknél álló, komoly férfiakra rásütötték az államellenesség és a megbízhatatlanság bélyegét, s ezen a címen megnehezítették még azt is, hogy napszámos munkával magukat fenntarthassák, s bűnrészességgel vádolván, üldözés alá vették azokat is, akik könyörületből nekik munkaalkalmat adtak, vagy társadalmi segítségükön közremunkáltak, sőt folyvást akadályozzák azt is, hogy a magyar társadalom szűkölködő családjaik segítségére siessen.

Ugyanezen tisztviselők közül azokat, akik nem a megszállott területen születtek, most, a legbizonytalanabb időben, a téli beszerzések évadján, családjaikkal együtt kitoloncolják a határon túlra. Ha nem is itt születtek, jelenlegi lakóhelyük gazdasági és erkölcsi talajába becsületes munkájuk révén egész életük belegyökerezett, erőszakkal

⁸ Sulyok István és Fritz László: Erdélyi Magyar Évkönyv, 1918–1919. Kolozsvár, 1930.

⁹ A levél eredetijének másolata a szerző tulajdonában van.

kitépi azt, és visszadobják őket születési helyükre, ahonét gyermekkoruk óta elszármaztak, s ahol életfenntartásukat semmi sem biztosítja, sőt az egyetemes ínség miatt szomorúan elhatalmasodott emberi önzés veszélyesen gátolja. Ugyanúgy járnak el mindenki mással, különösen az özvegyekkel és az elhagyatottakkal, s a nagy magyar központokból, különösen Kolozsvárról, minden magyart, aki 1914. július 31. után költözött be, irgalmatlanul kilakoltatnak, s a lakásukba, tűzhelyük mellé románokat helyeznek el, hogy a kulturális központok nemzetiségi arányszámát is erőszakosan megváltoztassák. Ezeket a rendeleteket teljhatalmú kormánybiztosok hajtják végre, akik azzal kérkednek, hogy »a törvény én vagyok«, olyan helyzeteket teremtenek, aminőket a harmincéves háború és az oroszországi deportációk óta nem látott a világ.

A békekonferencia eddigi határozataiból kétségen felül megállapítható az az emelkedett szellemre valló intenció, hogy annexió esetén is minden terület lakosságának biztosítva van az a jog, hogy válasszon, melyik ország állampolgára kíván lenni. Ezt a jogot, mely Excellenciátok becsületügye, az Önök egyik szövetségese, akkor, amikor még a magyar békeszerződés aláírva nincs, közigazgatásilag egyszerűen elkobozza, s ezzel az Önök prestige ellen a legsúlyosabb vétséget követi el.

Megindították a *földbirtokreformot*, amelynek helyes alap gondolása az, hogy minden nagyobb birtokot kisajátít a földnélküli parasztság számára. Miután azonban az 500 holdnyi maximumon felül Erdélyben birtok csak a magyarság kezén van, tulajdonképpen, tekintélyes része éppen a magyar felekezetek iskolai és kultúrintézményei birtokában, továbbá miután a tervezett jogosultak közül előnyben részesítik azokat a katonákat, akik a román Kormányzótanács rendeletére Magyarország ellen fogtak fegyvert, végül miután a kisajátítás nem automatikusan, hanem a román állami közegek útján történik: ez a birtokreform a szociális panasz örve alatt a magyarság irgalmatlan deposszedálására és kultúrintézményeinek elsorvasztására vezet.

Ugyanezt a célt szolgálják közigazgatási úton, minden jog és törvény megcsúfolásával azzal, hogy százados felekezeti iskolák ingatlanait, kényszer útján, lehetetlenül olcsó áron, román földművelőknek adják bérbe, érvénytelenítve olyan kifogástalan magánjogi szerződéseket, amelyek megajánlott tisztességes bérjövödelmet biztosítottak a nagy anyagi nehézségekkel küzdő kultúrintézményeknek.

Átvették az összes állami és községi javakat, szedik és szabadon emelik a közjövödelmeket, anélkül, hogy ezzel együtt a magyarság sajátos érdekeit szolgáló közterheket viselnék. Így az összes magyar egyházak minden törvényes államsegélyét beszüntették azért, hogy az erdélyi magyarság egyetlen és utolsó mentsvárát: az egyházak intézményeivel együtt pusztulásra ítéljék és hivatalosait ínségbe kergessék.

Átvették az összes állami, községi és szerződésekkel állami kezelésbe adott felekezeti iskolákat, felszerelésikkel együtt: tanszemélyzetét — miután ők is időelőttinek mondták az állampolgársági eskü letételét —, szolgálataikból elbocsátották. Miután az átvett iskolákban, helyettük, elegendő tanerőt nem tudnak állítani, még a kvalifikációs törvény szinte neveltséges megcsúfolásával sem, így az iskolák egész sora üresen áll, s dacára annak, hogy a legtöbb kaszárnya is üresen áll, mégis felekezeti iskoláink és internátusaink helyiségeit katonai és közigazgatási célokra lefoglalják. Még engedjenek meg egy példát: a református egyház egyetlen felsőbb leányiskolájának lefoglalt helyiségeiben kórházat rendeztek be bujakóros nők számára!

Alantas közigazgatási szervek, falusi bírák, csendőrőrmesterek útján a vallási étellel össze nem függő és lelkiismeretükkel meg nem egyező liturgikus funkciókra kényszerítik a papokat, s amennyiben a rendelkezéseket vonakodnak teljesíteni, nemcsak bebörtönzik, de embertelen módon elverik őket.

A Budapest elfoglalása örömére elrendelt harangzúgás és hálaadó istentisztelet megtagadása miatt bebörtönzött és véresre vert magyar keresztény papok száma napról napra nő.

Mindezekon felül a történelemben páratlan ádáz fajgyűlölettel megfertőztették a közélet levegőjét. Színmagyar városokban minden magyar feliratot összetörtek és katonailag rendelték el a román feliratokat: szigorú büntetéssel kényszerítették a magyarságot a román színek használatára, üldözik a magyar színt, a magyar ruhát, a magyar szót s ilyen irányú atrocitások ellen senki védelemben nem részesül. Kolozsvárt, Maros-Vásárhelyen, Brassóban, Déván ledöntötték és meggyalázták a magyar nemzet legnagyobb hőseit vagy vallásos géniuszeit ábrázoló műremekeket. Maros-Vásárhelyen ledöntötték a Kossuth, Bem és Rákóczi szobrokat, Déván az egész művelt világ s főleg Anglia és Amerika unitáriusainak adományaiból épült s részvételük mellett felavatott Dávid Ferenc emlékművet zúzták darabokra.

Nekünk magyaroknak még az e cselekedetek felett érzett felháborodásunkat is vissza kell fojtanunk, mert panaszainkra igazságot soha, feljajdulásainkat is megtorló új üldöztetést annál többször lássunk.

Ítéljék meg ezek után Excellenciátok lelkiismeretük szerint: az-e a jobb igazság, amit ígértek a világnak, az-e az emberiség és méltányosság diadala?

Érezzük azt a felelősséget, ami a feljajdulásunkkal jár, valamint azt a kockázatot is, amivel e panaszunknak éppen a román Kormányzótanács útján való Önökhöz juttatásának kísérlete jár, de elviselhetetlen volna ránk az a gondolat, hogy elmúlasszunk valamit, amivel az igazság és az emberiség eszméinek eltiprott bűnén felül vezeklő, halálba gyötört nemzetünknek tartozunk.

Bízunk abban, hogy Excellenciátok is érzik ezt a felelősséget, és megirtóznak attól a lehetőségtől, hogy most, amikor egy boldogabb kor világberendezkedése ígértetett, egy jobb sorsra érdemes nép faji és politikai elpusztulásának bűne sötét árnyékként lebegjen a felhajnalló békekorszak felett, s vessen örök homályt azok nevére, akik ezt a meggyilkolást megengedték, vagy megakadályozására nem tették meg a kellő időben mindent, ami módjukban állott volna.

Ezért bizakodva kérjük Excellenciátokat, küldjenek ki Erdélybe egy állandó bizottságot, amely e panaszokat tárgyilagosan és megértően megvizsgálni hivatott, s maga mentes lévén az elfogultságtól, elégséges erővel is bírjon megtörni a terrort, ami itt mindenütt az igazságosság érvényesülésének útjában áll.

Fogadják Excellenciátok kiváló tiszteletünk nyilvánítását:

Kolozsvár, 1919. szeptember 8-án.

Nagy Károly s. k.
ref. püspök

Ferencz József s. k.
unit. püspök"

Gróf Majláth Gusztáv Károly s. k.
rom. kath. püspök

A beadványban említett hűségeskü letételének megtagadása jelentette az erdélyi magyarság román uralom alatti első *öntudatos* cselekedetét. A tisztviselői kar aránylag csekély része tette le a román államra az esküt. A megtagadók tettüket azzal indokolták, mint a beadvány-levélből is kiderül, hogy a békekonferencia még nem döntött Erdély sorsa felett, tehát hűséggel a magyar államnak tartoznak.

Az azonnali hatállyal és végkielégítés nélkül elbocsátottaknak többnyire nem maradt más választásuk, mint repatriálni. Éveken át vitték a vonatok az erdélyi értelmiség színe-javát Budapest felé. Az Országos Menekültügyi Hivatal adatai alapján közöljük az 1918 és 1924 között repatriáltak számát:

1918-ban	40 952
1919-ben	33 551
1920-ban	70 773
1921-ben	19 879
1922-ben	13 651
1923-ban	7 536
1924-ben	1 693

erdélyi magyar hagyta el Romániát. 1918 és 1924 között ez a szám összesen 197 035 lelket jelentett.¹⁰

Végül megtört az ellenállás, mert meg kellett törnie. A püspökök is letették a hűség-
esküt – 1920-ban, a trianoni békeszerződés ratifikálása után – Ferdinánd király előtt, Bukarestben. Ez az eskütétel, a kialakult helyzetben, az erdélyi magyarság érdekeiért való harcba indulás fontos feltétele volt.

Az első szervezet, amelyet azzal a céllal hívtak életre 1921. január 9-én, hogy mint közjogi személy képviselje az erdélyi magyarság érdekeit mind a román állam, mind a Nemzetek Szövetsége előtt, a Magyar Szövetség volt. A szervezet élete igen rövidre sikerült, mert már október 30-án, egy régi belügyminiszteri rendelkezésre hivatkozva, a román kormány felfüggesztette működését. Újabb próbálkozás az Albrecht Dezső és Kós Károly által szervezett Magyar Néppárt volt, majd 1922-ben alakították meg a Szövetség utódját, az Országos Magyar Pártot.

A Magyar Párt 1922-től 1938-ig, a királyi diktatúra bevezetéséig állt az erdélyi magyarság élén, és küzdött érdekeiért.¹¹

Hogy abban a politikailag reménytelen időben a magyarság áldozatkészsége mire volt képes a kultúráért és a népért, az a románokat is bámolatba ejtette. Az 1919/20-as tanévben – jelenti Angheliescu közoktatásügyi miniszter a román törvényhozásnak – nem kevesebb, mint 403 új elemi, 23 unitárius, 319 református és 61 katolikus felekezeti elemi és 33 polgári iskolát, 7 líceumot, 7 felső kereskedelmi iskolát, 4 tanítóképzőt és egy polgári felső tanítóképzőt létesítettek a magyar felekezetek.¹²

¹⁰ *Móricz Miklós*: Statisztikai Tudósító. Budapest, 1925.

¹¹ *V. Boteni*: Les minorités en Transylvanie. Paris, 1938.

¹² Proect de lege asupra invatamintului particular. Bucuresti, 1925.

Miért volt szükségük a magyar egyházaknak iskolaalapításra, amikor Erdély több száz éves iskolavárosokkal dicsekedhetett, amikor Onisifor Ghibu főtanfelügyelő adatai szerint az 5 242 024 lakosú Erdéllyel együtt Románia átvett:

1369 állami elemi iskolát,
 476 községi elemi iskolát (román tannyelvű 165),
 1119 görög katolikus elemi iskolát,
 1536 görögkeleti elemi iskolát (román tannyelvű, összesen: 2655),
 477 római katolikus elemi iskolát,
 276 lutheránus elemi iskolát,
 501 református elemi iskolát,
 29 unitárius elemi iskolát,
 43 izraelita elemi iskolát,
 76 magántársulati elemi iskolát,
 összesen: 5899 elemi népiskolát.¹³

Az erdélyi román tankötelesek száma – még a magyar uralom alatt – 455 357 volt, s ennek 60,8%-a járt iskolába. Ebből:

201 690	68,0% román felekezeti iskolába,
29 734	10,8% román községi iskolába,
59 396	20,0% magyar állami iskolába,
6 132	2,0% más jellegű magyar iskolába.

A felsorolt adatok a román parlament elé 1924-ben beterjesztett elemi oktatási törvényjavaslat indokolásából származnak.¹⁴

Az erdélyi magyarság magával hozott Nagyromániába 3025 elemi iskolát, 151 polgári iskolát, 65 középiskolát, 29 tanítóképzőt, 29 kereskedelmi iskolát stb. A román kormányzat elrománosított, elvett vagy bezárt:

2070 elemi iskolát	(68,0%)
123 polgári iskolát	(62,0%)
46 középiskolát	(70,0%)
23 tanítóképzőt	(78,0%)
27 kereskedelmi iskolát	(93,0%).

Ezekon kívül a román kormányzat még megfosztotta az erdélyi magyarságot:

645 óvodától,
 59 állandó gyermekmenhelytől,
 280 nyári menhelytől,
 3561 általános ismétlő népiskolától,
 1002 gazdasági ismétlő népiskolától,
 194 ipari és kereskedelmi inasiskolától,

¹³Onisifor Ghibu: Viata si organizatia Bisericeasca si scolara in Transilvania. Bucuresti, 1925.

¹⁴Proect de lege asupra invatamintului primar. Bucuresti, 1924.

17 ipari szakiskolától,
 10 női ipariskolától,
 14 földművesiskolától,
 1 gazdasági,
 1 kereskedelmi és
 2 jogakadémiától,
 1 tudományegyetemtől.¹⁵

A román uralom kezdetétől öt év alatt összesen 8076 magyar tannyelvű tanügyi intézménytől fosztották meg Erdély kétmilliónyi magyar lakosságát.

1924-ben a román kormány elérkezettnek látta az időt, hogy törvényesen is egységesítse Nagyrománia népoktatásügyét. E tárgyban két törvény is született: az 1924. július 26-i az állami elemi oktatásról és az 1925. december 22-i a magánoktatásról.

Az elemi oktatási törvény kimondja, hogy: „Államunk egységes, s ez okból a kötelező elemi oktatásnak is egységesnek kell lennie. Ezt követeli a nemzeti és polgári öntudatunk és az állam magasabb érdekeinek kifejlődése. Egyféle iskolát és egyféle lelket.”¹⁶

A törvény 7. §-ának alkalmazásáról és végrehajtásáról egy évi tapasztalat után Teodor Iacobescu képviselő így szólott 1925. december 15-én a román parlamentben: „A múlt évben az állami elemi oktatásról szóló törvényben felvették a 7. §-hoz, hogy a kisebbségeknek is fognak állítani állami elemi iskolákat. És a miniszter úr ezt a paragrafust nem hajtotta végre, sőt a meglévőket is megszüntette. Már Besszarábiában nincs is kisebbségi iskola, csakis román van mindenütt.

C. Anghelescu közoktatási miniszter szólott közbe: – És ez nem tetszik Önnek?

Iacobescu folytatta: – Ma már Besszarábiában nemcsak a nép panaszkodik, melytől elrabortak egy jogot, amit a törvényben biztosítottak neki, hanem az odaküldött román tanítók is, akiktől pedagógiai lehetetlenséget kívánnak, mivel nem tudják a gyermekek nyelvét. A kényszerített uniformizálás ellen úgy pedagógiai, mint didaktikai szempontból tiltakozom. Ne követeljük a kisebbségektől, hogy asszimilálódjanak. Sohasem fognak Önök a magyarokból, németekből, bolgárokból román csinálni. Azért ne igyekezzünk elrabortni anyanyelvüket sem!”¹⁷

Vagy egy másik példa: a kétmilliónyi magyarság számára egyetlen magyar tannyelvű tanítóképzőt tart fenn a román állam Székelykeresztúron. 1926. február 27-i tájékoztatójában az iskolatanács és tanári testület a következőket jegyezte fel: az igazgató nem tud magyarul, az 1924/25-ös tanévben az év végén az összes vizsga kizárólag román nyelvű volt, azonban a magyar fiúk osztályonként heti három órában még tanulják a magyar nyelvet és irodalmat.¹⁸

¹⁵ *Ghibu*: i. m. és *Desbaterile Adunarii deputatilor 1923/24*, Nr. 110, Bucuresti, 1924. és *Gheorghe Adamescu*: *Problemele ale Invatamintului*, Bucuresti, 1929.

¹⁶ *Monitorul Oficial*, Nr. 179. Bucuresti, 1924. július 26.

¹⁷ *Desbaterile Deputatilor 1925/26*, Nr. 32. Bucuresti, 1926.

¹⁸ A Székelykeresztúri Tanítóképző 1926. évi tájékoztatója. A tájékoztató szerzője hozzátesszi: ha az igazgató nem is, hároméves kislfia már mond néhány magyar szót.

A törvény 8. §-a is legalább ennyire tragikusan érintette a kisebbségeket: „Azon román származású állampolgárok, akik anyanyelvüket elfeledték, kötelesek gyermekeiket csakis román tannyelvű nyilvános (azaz állami) vagy magániskolákban taníttatni.”¹⁹

Akit erre a szerepre kiszemeltek, hiába tiltakozott a törvény ellen, hiába bizonyította két-három nemzedékre visszamenőleg magyarságát vagy németiségét, nem térhetett ki, hanem akadékoskodása miatt még 240 lei pénzbüntetést is fizethetett.²⁰

Az állami elemi oktatásról szóló 1924. VII. 26-i törvény 159. §-a teremtette meg a hírhedt kultúrzónás állapotokat. A törvény szövege így szól:

„Azok az elemi iskolai tanítók és képzőt végzett okleveles tanítók, kik nem az alábbi vármegyékből való illetőségűek, és Bihar (Bihar), Salaj (Szilágy), Satu-Mare (Szatmár), Mara-Mureș (Máramaros), Odorheiu (Udvarhely), Ciuc (Csík), Trei-Scaune (Háromszék), Mureș-Turda (Maros-Torda), Turda-Arges (Torda-Aranyos), Hunedoara (Hunyad), Vișnița, Văscăuți, Catman, Zostavna, Hotin, Tighina, Cetatea-Alba, Ismail, Durostor és Caliacru vármegyébe mennek tanítói állást foglalni, s kötelezik magukat legalább négy évig ezen vármegyékben tanítani, azon időre, míg ott szolgálnak, alapfizetésük 50%-át kapják pótlék gyanánt, a korpótlékre jogosító határidejük négy-négy év, és a 118., 119., 120. §-ban előírt előléptetési határidők egy-egy évvel rövidebbek lesznek részükre.

Ezen tanítók átköltözködési költség megtérítése gyanánt egy bizonyos összeget kapnak, amely a nős tanítóknál összes havi fizetésbeli járandóságuk háromszorosa, a nőtleneknél kétszerese.

Azok a tanítók, kik kinyilatkoztatják, hogy a fenti vármegyék valamelyikében óhajtanak megtelepedni, azon kedvezményben részesülnek, hogy a korpótléket három-három évre kapják, és egy tízhektáros települési földterületet kapnak a rendelkezésre álló földekből stb.”²¹

A kultúrzónás terület összesen 79 589 km² területet tett ki, az egész ország területének 26,9%-át, ebből erdélyi terület 47 415 km², tehát Erdély 46,4%-a. A teljes kultúrzónás terület összlakossága 3 917 704 lélek, az összlakosságnak 23,9%-a, s ennek erdélyi részén él 2 289 024 lélek, Erdély lakosságának 42,9%-a. Maga a kultúrzóna húsz megyére terjedt ki, tehát a megyék 26%-ára, míg ebből tíz megye volt erdélyi, s ez Erdély megyéinek 45%-át tette ki. A kultúrzónás községek száma 3145; Nagyrománia tekintetében 34,4%, s ebből erdélyi 2030 község, Erdély viszonylatában 49,3%.

Sajnos, a nemzetiségi megoszlásra sehol nem találtunk adatot az erdélyi területről, de a hivatalos román bukovinai adatok ismerete példa erejű a többi kultúrzónás terület nemzetiségi megoszlására. Bukovinában az 1922/23. iskolaévre összeírt 7–13 éves tankötelesek száma 108 498 volt, s ebből beíratk 104 301 bukovinai gyermeket. A kultúrzónába tartozó négy megye tanköteleseinek száma 23 567, s ebből román 2214, tehát 9%.²²

¹⁹ Monitorul Oficial, Nr. 179, Bucuresti, 1924. július 26.

²⁰ Monitorul Oficial, Nr. 180, Bucuresti, 1924.

²¹ Monitorul Oficial, Nr. 180, Bucuresti, 1924.

²² Annuaire Statistique de la Roumanie 1922, Bucuresti, 1923; Desbaterile Senatului 1923/24. Nr. 68 és Proect de lege asupra Invatamintului Particular, 1925.

A törvény erőszakos románosítási szándékát maga a törvényjavaslat indoklása is elismeri: „Nagy jelentőségű intézkedése e törvényjavaslatnak az, hogy előnyben részesíti a kiváló tanítókat, akik az ország szélére, és azon három megyébe – Csík, Háromszék, Udvarhely megyébe – törekszenek, ahol nagy szükség van a nemzeti és kulturális munkára. Ezen vidékeken a román elem, megtámadva az *idegen elem* által: elnemzetlenedett, vagy hátrányos helyzetbe jutott a román kultúra tekintetében.”²³ Egyébként e három megye 418 000 lakosából 43 835 volt román, azaz 10,5%.

A román közoktatási minisztérium hivatalos adatai szerint az erdélyi kultúrzonás tíz megyében már a törvény meghozatala előtt a tankötelesek 80,6%-a volt beiratkozva iskolába, míg az Ókirályság tíz megyéjében – ahonnét a tanítók másfélszeres fizetés és 10 hektár ingyenföld-javadalmazással Erdély kultúrzonás megyéibe jöhetnek – a tanköteleseknek csupán 63,0%-a.²⁴

A törvény 159. §-ának végrehajtásáról érdekes adatokat szolgáltat Maros-Torda vármegye román királyi tanfelügyelőségének 1924/25. évi hivatalos jelentése.

„A megye 219 051 lakosából 87 547 a román (fájdalom, sokan közülük nem beszél a nyelvet), 115 834 a magyar, 6329 a szász, 7551 a zsidó és 2688 a más nemzetiségű. A megye 206 községéből 60 a román lakosságú, egészében vagy részben elmagyarosodva. A miniszter¹úr az 1924. évben képesített tanítókat utasította, hogy csakis a csatolt területeken válasszanak állást maguknak, s miután megyénk is beosztott a vegyes lakosságú kultúrzonába, 50%-os fizetéstöbblettel és más előléptetési kedvezménnyel hozzánk is jött 120 erős ifjú, az általunk viselt kulturális harc támogatására... Egy évi tapasztalat után megállapíthatjuk, hogy e kinevezésekkel hibát követtünk el. Ugyanis olyan községekbe, ahol a jegyzőn és a csendőrségen kívül egyetlen lélek se tud románul, olyan tanítókat küldötték, akik egész életükben se hallottak egyetlen szót se magyarul, annál kevésbé ismerhetik ezen nép szokásait, gondolkozását. Ezen okból, ha kötelességtudók voltak is, úgy kínlódtak, mint a szárazra vetett hal, hogy a gyermekek megértsenek valamit a nekik mondott sok beszédből. Az ellenőrző szervek előtt őszintén és nyíltan kijelentették a tanítók, hogy itt képtelenség valami eredményt elérni, mert a gyermekek nem tudnak románul...”²⁵

1919. december 9-én a Párizsban aláírt és a Nemzetek Szövetsége védelme alá helyezett *kisebbségi egyezmény* 9. cikke a romániai nemzeti kisebbségekre vonatkozóan kimondja: „Nevezetesen joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási és szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják, és vallásukat szabadon gyakorolhatják.”²⁶ Románia mindezt az 1925. december 22-én szentesített „magánoktatási törvénnyel” intézte el.²⁷

²³ Desbaterile Senatului, 1923/24. Nr. 69.

²⁴ I. m.

²⁵ Darea de seama asupra invatamintului primar pe anul scolar 1924/25, Targu-Mures, 1926.

²⁶ Kisebbségi egyezmény, 1919. december 9. Párizs.

²⁷ Monitorul Oficial, Nr. 238. Bucuresti, 1925. december 22.

A román kormány a közoktatás egységesítését, mint láttuk, azzal kezdte, hogy a több évszázados önkormányzati jogkörrel fennálló felekezeti iskolák jogát – mint „középkori maradványt” – minden átmenet nélkül nem létezőnek jelentette ki. Néhány példával érzékeltetjük, milyen intézményeket zártak be. A felsorolás melletti zárójelben az iskolák alapítási évét jelezzük: szatmárnémeti római katolikus főgimnázium (1670), nagyváradai római katolikus főgimnázium (1699), nagykárolyi római katolikus főgimnázium (1720), csíkszeredai római katolikus főgimnázium (1727), gyulafehérvári római katolikus főgimnázium (1579), kézdivásárhelyi római katolikus főgimnázium (1696), marosvásárhelyi református főgimnázium (1557), nagyenyedi református főgimnázium (1622), zilahi református főgimnázium (1646), kolozsvári unitárius főgimnázium (1566), székelyudvarhelyi unitárius főgimnázium (1794) stb.

Az 1925. évi törvény főbb intézkedései a következők voltak: „A tanulók oktatása és nevelése az állami iskolákon kívül történhet magán- (felekezeti, hitközségi és magánosok által létesített) iskolákban és a családban is.

– Semmiféle magániskola nem létesíthető a közoktatási miniszter engedélye nélkül, s ezek a minisztérium felügyelete és ellenőrzése alatt állanak.

– Magánúton vagy családban előkészített tanuló magán- (kisebbségi) iskolában nem tehet semmiféle vizsgálatot, csakis állami iskolában.

– A magániskolák lehetnek: kisgyermek-iskolák (óvodák), elemi iskolák és közép-iskolák.

– Magánúton nem létesíthetők tanítóképző intézetek és egyetemi jellegű főiskolák.

– Csak azok alkalmazhatók igazgatónak, tanárnak és tanítónak, akik törvényes képesítésük birtokában, saját személyükre külön engedélyt nyertek a közoktatási minisztériumtól, amely engedélyeket az ország hivatalos lapjában is publikáltak.

– Magániskola semmiféle oklevelet nem adhat ki.

– Semmilyen természetű alapítvány, segély vagy adomány nem fogadható el a minisztérium előzetes beleegyezése nélkül, s csakis a minisztérium útján utalhatók az iskolákhoz.

– Amely magániskolába román származású szülők gyermekei járnak, ott a tanítás nyelve csakis román lehet.

– A zsidók magániskoláiban a tanítás nyelve vagy a román, vagy a héber nyelv lehet. Az elismert római katolikus szerzetesrendek és iskolai kongregációk által vezetett magániskolák tanítási nyelve csakis a román lehet.

– Bármilyen tanítási nyelvű magániskolában a román nyelv, a románok történelme, Románia földrajza csakis román nyelven tanítható a III. elemi osztálytól fölfelé.”²⁸

A magánoktatási törvény kiegészítő utasításokkal jelent meg. Az egyik például kimondja, hogy „a kisebbségi (magán-) iskolákban a tanulók az órák közti szünetek alatt is – hetenként három nap – csakis románul beszélhetnek egymás között”.²⁹

²⁸ Monitorul Oficial, Nr. 238, Bucuresti, 1925. december 22.

²⁹ Monitorul Oficial – 70.423/1926 – kiegészítő utasítás, Bucuresti, 1926.

1926 áprilisában a közoktatási miniszter rendeletet adott ki a tankerületi főigazgatóságok részére, amely szerint a magánoktatási törvény 35. §-a értelmében magyar és német kisebbségi iskolákba többé zsidó vallású vagy származású tanuló nem vehető fel.³⁰

Az erdélyi zsidóság több alkalommal is tiltakozott a szellemi terror ellen, elfogadhatatlannak tartva, hogy anyanyelvüket törvény szabhassa meg. A román parlamentben Leib Tzirelsoh rabbi képviselő 1925. május 19-én kijelentette, abszurdum, hogy a zsidó gyermekek anyanyelve az állam nyelve legyen akkor is, amikor a gyermekek anyái egyetlen szót sem értenek románul.³¹

Az erdélyi zsidó közhangulatnak 1926. szeptember 8-án Dénes Sándor így adott hangot: „Merem állítani, hogy az ország érdekeit nem veszélyezteti, ha én nem tagadom meg azt a kultúrát, amelyen nevelkedtem, azt a nyelvet, amelyen az édes szüleim először szóltak hozzám, amelyen halálos ágyukon elbúcsúztak tőlem, amelyen a pap – a rítus sérelme nélkül – a temetési szertartást végezte ravataluk felett, melyen feleségemmel megeskettek, amelyen én gyermekeimmel beszélek és amelyen kívül más nyelvet nem is tudok beszélni. Mi a zsidó vallás mellett is el tudjuk képzelni a magyar anyanyelvet a román államérdekek veszélyeztetése nélkül.”³²

Az 1926. évi népszámlálást elrendelő belügyminiszteri rendelet kimondja: „Valamennyi Mózes-vallású lakos csakis zsidó nemzetiségűnek vallhatja magát. Az ellenszegülők közokirat-hamisításért büntetőúton vonatnak felelősségre, és ezenfelül valótlan adat vallásáért 1000 lei-ig terjedő pénzbírsággal sújthatók.”³³ A népszámlálásnál tehát, aki izraelita vallású, az mind zsidó, aki görögkeleti vagy görög katolikus, az mind román. Így történhetett meg, hogy a Pécsi Simon-féle szombatos vallású, törzsökös székelyek utódai is zsidó nemzetiségűeknek lettek számolva, s gyermekeik csak román iskolákba iratkozhattak be, mert apáik 1687-ben felvették az izraelita vallást.

1925 másik igazi meglepetése a baccalaureatusi törvényjavaslat volt, amely március 7-én lépett életbe.³⁴ A törvény kimondja, hogy a középiskolai tanulóknak érettségi helyett állami iskolai tanárokból álló bizottság előtt kell baccalaureatusi vizsgát tenniük. A bizottság tagjai kizárólag román nyelven vizsgáztattak. Az első néhány esztendőben a magyar jelöltek 70-80%-a elbukott a vizsgákon, s ezzel egy jó évtizedre meg is bénult a magyar értelmiségi-utánpótlásnevelés.

Az 1930–31-es tanévben a 180 029 magyar tanköteles közül már csak 76 255 járt – az óvodásokkal együtt – felekezeti iskolákba, a többi, vagyis a magyar tankötelesek 57,3%-a állami iskolákba kényszerült. 1934/35-ben a 261 000 magyar nemzetiségű tanköteles közül mindössze 11 484 gyermek tanult a felekezeti iskolákon kívül magyar nyelven. Felekezeti iskolákba ebben a tanévben összesen 74 516 gyermek járt. Tehát 175 000 magyar gyermek kényszerült román tannyelvű iskolába. 1936/37-ben már csak 17 magyar tannyelvű és 27 magyar tagozattal rendelkező állami elemi iskola működött.

³⁰ Monitorul Oficial – 72.526/1926 – kiegészítő rendelet, Bucuresti, 1926.

³¹ Desbaterile Senatului 1925/26. Nr. 90. Bucuresti, 1926.

³² Szamos című újság, Szatmár, 1926. szeptember 28.

³³ Az 1926. évi népszámlálást elrendelő belügyminiszteri 362.442/1926. sz. rendelet. Monitorul Oficial, Bucuresti, 1926.

³⁴ Monitorul Oficial, Bucuresti, 1925. március 7.

Erdély-szerre összesen 44 iskolában tanították magyar betűvetésre a gyermekeket, szám szerint 4527-et.³⁵ (Csak emlékeztetni szeretnénk arra, hogy 1918 előtt 2655 román felekezeti iskola működött Erdélyben, valamint 165 községi állami elemi iskola, szintén román oktatási nyelvvél. A román tankötelesek száma 455 397 volt, a gyermekek közül 231 424 járt és tanult román tannyelvű iskolában.)

Nemcsak a magyar kultúrát és iskolarendszert érte támadás, hanem a magyar vagyont is. A földbirtokreformot a román hírverés úgy állította be a világ előtt, mintha azzal kizárólag a feudális birtokrendszert szándékoztak volna megszüntetni. Köztudomású, hogy az erdélyi birtokviszonyok – 1918 előtt – lényegesen különböztek a történeti Magyarországot jellemzőtől, itt ugyanis a hagyományos értelemben vett latifundiumok hiányoztak. Az első világháború előtt Bulgária és Belgium után Erdélyben volt a legtöbb kisbirtok. Mezőgazdasági művelés alatt állott 3 320 873 hektárnyi földterület, s ennek 69,9%-a kisbirtok, 11,6%-a közép-, 18,5%-a nagybirtok volt. Megjegyzendő, hogy a nagybirtoknak mindössze 32,5%-a volt magánkézben, a többi állami, községi, iskolai, egyházi vagy közbirtokossági birtok volt. Óromániában a kisbirtok aránya az erdélyi 69,9%-kal szemben 48,18%-ot tett ki.³⁶

Az erdélyi földbirtokhelyzet másik érdekességét Tokaji László: Eladó ország című könyve tárgyalja. Tokaji kimutatja, hogy 1903 és 1912 között a román bankok, papok és kisbirtokosok 166 394 kataszteri hold földet vásároltak meg magyar birtokosoktól 57 548 556 aranykorona értékben. Ezen túlmenően az 50 hold alatti parasztbirtokvásárlások is elég tetemesnek nevezhetők: 12 866 hold, 6 427 500 korona értékben. Például Szolnok-Doboka megyében 33 512 kataszteri hold magyar birtok került román kézbe 8 755 951 aranykorona értékben, Szilágy megyében 23 594 kataszteri hold föld 9 626 353 koronáért, Alsófehér megyében 21 741 kataszteri hold 9 230 000-ért, Kolozs megyében 17 364 kataszteri hold 5 282 413 koronáért, Kisküküllő megyében 6 657 073, Hunyad megyében pedig 6 156 942 koronáért stb.

A földvásárlásra az Albina bank és huszonkilenc tarse, Agricola, Ardeleana, Bistricana, Furnica, Crişana, Economul, Patria, Şoimul stb. biztosította a pénzt a magyar nagybirtok felvásárlására és parcellázására. A magyar bankok nem voltak ilyen nemzeti céltudatosak, ők jelentős pénzüsszeget kölcsönöztek a románságnak birtokvásárlásra. Összesen: 21 149 107 aranykoronát.³⁷

A földkisajátítások 1919-ben a kényszerbérleték bevezetésével indultak meg. A földbirtokreform-törvény az állam kisajátítási jogát a falusi parasztbirtokra, legelőkre és erdőkre, a nemzeti ipar fejlődéséhez szükséges területre, a városokban, bányá-, ipari és fürdőközpontokban munkások és tisztviselők részére alkalmas parcellázásra való területre, művelődési, gazdasági, társadalmi és testnevelési, egészségvédelmi intézmények létesítésére alkalmas földterületre mondotta ki.³⁸

³⁵ Magyar kisebbség, Budapest, 1936. és 1937. évi kötetei.

³⁶ Dr. Oberding József György: Az erdélyi agrárreform. Kolozsvár, 1930.

³⁷ Tokaji László: Eladó ország. Kolozsvár, 1912.

³⁸ Móricz Miklós: Erdély földi sorsa. Budapest, 1932.

A legnagyobb veszteséget az egyházi, iskolai és alapítványi birtokok elvesztése okozta, mivel ezek elvétele létalapjában ingatta meg a magyarság legfontosabb intézményeit. A nagyváradi, gyulafehérvári, temesvári és szatmári római katolikus püspökség 290 507 kataszteri hold földjéből 277 513 holdat sajátítottak ki; a Királyhágón túli református egyház 62 148 holdjából 25 222 holdat, az unitárius egyház 17 916 holdjából pedig 11 289 holdat vettek el. Az erdélyi magyar egyházak összbirtok-állománya 371 614 kataszteri hold föld volt, s ebből a román állam 314 199 holdat, vagyis a teljes birtok-állomány 84,54%-át sajátította ki.³⁹

Ennek következtében 1918-tól 1940-ig a megmaradt 57 461 hold birtok jövedelmére támaszkodva kellett gondoskodni kétmilliónyi ember lelki neveléséről és gyermekei anyanyelvi iskoláztatásáról.

A szabad székelységet közbirtokaik kisajátításával szegényítették el, mivel jövedelmüket a közbirtokosságból kapott részesedésük jelentette. Székelyföldön nagyon kevés a termőföld, így a havasi legelők és erdők megmaradtak a földközösségek tulajdonában. Ilyen közbirtok volt például a csíki magánjavak, amely 1783 óta volt Csík és Háromszék megye *közösségének* örökös és feloszthatatlan magántulajdona: 62 539 hold legelő és erdőterület s a rajta levő ingatlanok. Ennek kisajátítása mintegy tizenötezer székely családot érintett. Hogyan osztották szét ezt a hatalmas közbirtokot? Borszéket és környékét felparcellázták, és a román előkelőségek, köztük három miniszter, egy prefektus, öt országgyűlési képviselő 150 villateltet kapott. A híres Gyilkos-tavat, amely Erdély legnevezetesebb pisztrángtenyészetje volt, a kisajátítás után egy szenátor bérelte ki az államtól évi 3600 leierért.⁴⁰

A tulajdonukból kifogartott székelyek nevében Pál Gábor, mint az érdekeltek képviselője, 1929. június 15-én terjesztette panaszkönyvét a Nemzetek Szövetsége elé. Első tárgyalására 1931 májusában került sor, ezt egy japán referens, Joshizawa vezette. A magyarok újabb beadványt küldtek a Nemzetek Szövetségéhez, amelyet ismét egy japán referens tárgyalt 1932 januárjában. Egyik alkalommal sem született semmiféle megállapodás a román kormánnyal. 1932 szeptemberében a tanács elfogadta Nagaoka japán előadó javaslatát, és kötelezte a román kormányt, hogy legalább részben állítsa vissza a magánjavakat, és az igazgatás terheinek egy részét vállalja magára.

A csíki székelyek mégsem vehették vissza javaikat. Mindössze a városi ingatlanokat, a borszéki üdülőházakat, az erdő- és legelőterületek 19%-át kapták vissza 50 787 700 lei értékben, de elvesztették a csíkszeredai gimnáziumot, a csíksomlyói árvaházat. A román törvényhozás ugyanis 1934. július 17-én kimondta, hogy csak azzal a feltétellel vehetik vissza közbirtokukat, ha a magánjavak vezetőisége minden más követeléséről lemond.⁴¹

1929-től 1940-ig az erdélyi magyarság harmincnyolc ízben fordult a Nemzetek Szövetségéhez, de sérelmeiket csak két ízben tárgyalta a tanács. Az eredményt láthattuk

³⁹ Dr. Oberding József György: Az erdélyi agrárreform, Kolozsvár, 1930.

⁴⁰ Pál Gábor és társainak beadványa 1929. június 15-én a csíki magánjavak kisajátítása ügyében. Közli Mikó: i. m.

⁴¹ Közli Mikó: i. m.

a csíki magánjavak esetében. De panaszt tettek 1930-ban a *névelmezés* miatt, 1930. szeptember 5-én a *kultúrzo*na létrehozatala miatt, 1931. augusztus 25-én a közoktatási miniszter által engedélyezett *tankönyvek* ügyében. A Gh. Ioan, Gheorghiu, Dobrovici és Vasiliu szerkesztette olvasókönyv 11. kiadásának 112. lapján a következő olvasható: „Óh, magyarok veszett kutyák, sokat szenvedtünk tőletek, de most rajtunk a sor, hogy megbosszuljuk magunkat.”⁴²

1928-ban a Magyar Pártra 172 699 szavazatot adtak le a képviselőválasztáson, s 16 magyar képviselő és 16 magyar szenátor jutott be így a parlamentbe. A leadott szavazatok alapján az ország második legnagyobb pártja lett. Mikó Imre, aki a Magyar Párt titkára volt, idézi fel ezeket a mozgalmas idöket *Huszonkét év* című könyvében.

Az 1928. évi választások meröben másként zajlottak, mint a korábbiak vagy a késöbbsiek. 1922-ben például Ionel Bratianu, a „nagy Ionel”, akinek sokat köszönhetett Románia az elnyert területekért, kijelentette, hogy „a Magyar Szövetség és annak jelöltjei a román állam ellenségei, s következöleg a magasabb államérdek követeli, hogy a káros elemeknek a parlamentbe való bejutása minden eszközzel – törvénysértés és erőszak árán is – megakadályoztassék.” Iuliu Maniu – a késöbbsi miniszterelnök – így írt erröl a választásról a királyhoz intézett emlékiratában: „A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, le tartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatásának, fogva tartásának eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis... Ily módon a választás napja Erdélyben a gyász és a reménytelenség napjává vált, s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt.”⁴³

Kiválasztottunk egy-két, 1928 és 1938 között elhangzott parlamenti interpellációt, amelyek a sérelmekre világítanak rá. A *bányatörvény*-tervezet elleni fellépés. Ha ebböl törvényt kreálhattak volna, az ásványvizet is az ásványok közé sorolták s államosították volna. Ezzel is a székelységet fosztották volna meg további megélhetési forrásától. A *közigazgatási* törvényjavaslatot az interpelláció ellenére megszavazták. Ezen törvény alapján I. Dobrescu kolozsvári tartományi igazgató 5037/1930. április 7-i leiratában közli, hogy a megyei és községi tanácsokban és bizottságokban semmiféle indoklás mellett sem engedhető meg, hogy más, mint az állam nyelvén hangozzanak el nyilatkozatok. Csak románul lehet felvilágosítást kérni és adni, gyűléseken jegyzökönyveket felvenni. Többször emelt szót a Magyar Párt vezetösége az esküt le nem tett köztisztviselök érdekében, de azok még 10 év után sem kapták meg a szolgálatuk elhagyásakor érvényes törvények szerint nekik járó nyugdíjat.

1931 áprilisában II. Károly király Nicolae Iorga történészprofesszort bízta meg kormányalakítással. A június 1-re kiírt választások ismét botrányosan zajlottak le, s az 1928-as magyar „gyözelemnek” már csak az emléke maradt, a Magyar Párt képviselőinek száma a felére apadt.

Iorga professzor történelmi és jogi bizottságot alapított a római katolikus Status kérdésének tanulmányozására. Elnöke Onisifor Ghibu, kolozsvári egyetemi tanár lett.

⁴² A tankönyv miniszteri engedélyszáma: 397/1936.

⁴³ Revue de Transylvanie, 1936. (Szerkeszti Silviu Dragomir).

Ghibu két könyvet is írt a kérdésről.⁴⁴ Ghibu professzor, miközben a status kérdését vizsgálta, szemet vetett a temesvári piaristák, az aradi minoriták és a nagyváradai premonstreiek vagyonaára, s rövid időn belül minden vagyonukat és ingatlanukat a telekkönyvi hatóságokkal átíratta a román államra. Indoklása egyszerű volt: mindhárom rend ingatlanait a magyar államtól kapta, s Románia, mint a magyar állam jogutódja, automatikusan tulajdonossá válik!⁴⁵

Onisifor Ghibu nemcsak a magyar, hanem a szász vagyonnal is így járt el, ki is sajátította a 70 millió értékű Universitas Saxonum ingatlanait, amelyeket a királyföldi szászság 1224 óta birtokolt és gyarapított.

A magyarság lassan mindenünnen kiszorult. Román egyetemre például csak óriási szerencsével juthatott be magyar hallgató. Emiatt a tanulni szándékozók nagy többsége Budapestre utazott, s mivel az itt kiállított oklevél Romániában nem volt érvényes, többé haza sem tért. A háborúban elesettek és a kivándorlók után, 1930-ban Erdélyben alig akadt értelmiségi magyar férfi 25 és 40 év között.⁴⁶

A Magyar Párt 1937-ben indult utoljára választásokon, s első ízben volt magyar ellenfele, a baloldal szervezte MADOSZ (Magyar Dolgozók Országos Szövetsége). Első olyan alkalom az 1937-es esztendőben volt, amikor egyik magyar szervezet a másik szidalmazását románokkal szövetkezve tette. A MADOSZ nem önállóan, hanem a Groza-féle Ekésfronttal együtt indult a választásokon.

A december 20-i képviselőválasztásokon, a szokásos módon, a Magyar Párt jelöltjeit letartóztatták, embereit nem engedték szavazni. A véres események sem maradtak el. A Torda megyei Nyárádmogyorós határában is feltartóztatták a Felsőorosziba szavazni igyekvő 800 parasztembert. A csendőrség élén a mikházi jegyző állott, aki Perényiből lett Perenivé. Több órai álldogálás után megindult a tömeg, s a jegyző tüzet nyitott rájuk. Két ember a helyszínen, egy pedig a kórházban halt meg. Név szerint: Marton Károly, Siklódi Sándor és Balogh Antal.⁴⁷

1938-ban a király magához ragadta a hatalmat, és bevezette a királyi diktatúrát. 1938. február 27-én ünnepélyes keretek között léptették életbe Nagyrománia új alkotmányát. Ennek 27. szakasza kimondja, hogy a közhivatalok elnyerésénél tekintettel kell lenni a román nemzet többségi és államalkotó jellegére. A következő két esztendőben hatósági zaklatások, letartóztatások, verések, házkutatások következtek, végül a Magyar Pártot is feloszlatták.

Károly király elhatározta, hogy megoldja a kisebbségi kérdést, s 1938. május 4-én rendelettvényt tett közzé, a miniszterelnökségen kisebbségi ügyosztályt állítottak fel. 1938. augusztus 4-én 178. sz. alatt jelent meg a rendelettvény melléklete, a működési

⁴⁴ *Onisifor Ghibu*: Un anacronism si o sfidare és az Actiunea catolicismunlui si a Sf. Scaun in Romania integra. Kolozsvár, 1934.

⁴⁵ *I. Scheffler*: Az Erdélyi Katolikus Status. Nagyvárad, 1939.

⁴⁶ *Mikó*: i. m.

⁴⁷ *A. Gociman*: Romania si revisionismul maghiar. Bucuresti, 1934.

szabályzat és az 1750 bis számú minisztertanácsi napló. Ez mint kisebbségi statútum ment át a köztudatba. A megfogalmazott jogok csak a naplóban szerepeltek, így alkotmány-jogilag nem számítottak jogszabálynak, s még hivatkozni sem lehetett rájuk.

1938. augusztus 14-én a királyi diktatúra új közigazgatási törvényt léptetett érvénybe. Ez megszüntette a megyéket, s az országot tíz tartományra osztotta fel. A tíz tartományban a románság mindenütt túlsúlyba került, de ehhez Brassó megyének és Háromszéknek Bucegi tartományhoz kellett tartoznia, Havasalföldre, a Kárpátokon túlra!⁴⁸

A Magyar Párt feloszlása után, 1939 februárjában Bánffy Miklós vezetésével megalakult a Magyar Népközösség. Bánffy gróf a református egyház főgondnoka volt, az Erdélyi Helikon nevű írőcsoport szellemi vezére, a kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank elnöke. A Magyar Népközösség a román Nemzeti Újjászületés frontjának lett a tagozata, akárcsak a Német Népközösség.

1939-ben a felgyorsult nemzetközi események Romániában is jócskán hatottak. Csehszlovákia összeomlása, a magyar csapatok bevonulása Kárpátaljára hisztérikus hangulatot teremtett a románság körében. Ekkor kapta gazdasági ultimátumát is Románia Németországtól. 1939. március 27-én Calinescu miniszterelnök üzen a nagyhatalmaknak: „határai épségéért Románia bárkivel szemben, minden erejével verekedni fog, anélkül, hogy a harc kimenetelét mérlegelné”.⁴⁹

A magyarság helyzete napról napra nehezebb, a megkülönböztetés már odáig ment, hogy elkobozták a magyarok vadászfegyvereit és rádiókészülékeit.

Bánffy Miklós vezetésével a Magyar Népközösség vezetősége emlékirat szerkesztésébe fogott, s azt el is juttatta a miniszterelnökhöz. Amikor szeptember 21-én találkoznia kellett volna Bánffyval, a feloszlott Vasgárda néhány elvetemült tagja meggyilkolta Calinescu miniszterelnököt. A merénylőket letartóztatták, s azonnal kivégezték. Hullájukat napokig a helyszínen hagyták, s mellükre táblát helyeztek el: így jár az, aki a haza ellensége. (Ezt követően teljesen ötletszerűen az ország legkülönbözőbb részein összefogdostak pár száz Vasgárdistát, s azokat is kivégezték.)

Az emlékirat így már csak a következő miniszterelnök kezébe juthatott el, mégpedig Tatarescuhoz, aki a nyomás alatt tett engedményei fejében azonnal elismerő nyilatkozatot szeretett volna kicsikarni a magyarság és a németiség vezetőitől. 1940-ben a magyar kisebbség vezetői már csak szemlélői lehetnek a lezajló politikai eseményeknek. A férfiak többsége ekkor már munkaszolgálatos a Kárpátokon túl.

Június 26-án Molotov átadta a román kormánynak az első szovjet ultimátumot, majd 27-én a másodikat is, felszólítva Romániát, hogy négy napon belül vonja ki csapatait Besszarábiából és Észak-Bukovinából. Az augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély és a Székelyföld magyar fennhatóság alá került.

⁴⁸ A Chestiuni c. füzet, 1939 és Monitorul Oficial, Bucuresti, 1938. augusztus 14.

⁴⁹ Ellenzék, Kolozsvár, 1939. március 27.

Mivel tanulmányom tárgya a román kormányzat erdélyi iskola-, tágabban nemzeti-ségi politikája, a kettéosztott Erdély viszonyaira, a magyar kormányzat iskola- és nemzeti-ségi politikájára nem térek ki. Erre nézve a kritikai szempontokat nem nélkülöző fel-dolgozásokra hivatkozom.⁵⁰

*

1945-ben hatályon kívül helyezték az első és második bécsi döntést, visszaálltak az 1937. december 31-i államhatárok. A hatalomváltást erőszakos cselekmények kísérték. 1944–45-ben Erdélyben a Maniu-gárdisták a bevonuló szovjet csapatok előtt bosszú-hadjáratot indítottak a kisebbségek ellen.⁵¹ Egyik jellegzetes példája ennek dr. Óvári Elemér és családja története. Ő is, felesége is zsidó származású volt. 1918 és 1940 között, mondhatni, életüket kockáztatva álltak ki az erdélyi kisebbségek érdekei védelmében. A szélsőséges román elemek mint veszélyes ellenfelet tartották számon őket, s ahogy alkalom adódott, le is számoltak velük. 1944. október 12-én kolozsvári, Monostori úti lakásukban étkezéshez terített a sziki szolgálólány, amikor megérkeztek a Maniu-gárdis-ták, s mindenkit, akit a házban találtak, levittek a pincébe, s kivégezték őket. Dr. Óvári Elemért, a feleségét, a szolgálólányt, a két vendégüket, Gaál Máriát és özv. gróf Horváth-Toldy Ferencné. (A halottakat közös sírba temették, majd orvos fiuk, aki ma New York-ban él, újratemettette a szüleit, s a másik három elhunytat is, külön-külön sírba.)⁵²

Ugyanilyen alapon Melegföldváron 2000 embert végeztek ki, Aranyosgerenden 32 parasztot öltek meg, Csíkszentdomokoson 21 székely ember fejét vágják le baltával a fa-vágítón, és gyilkosságokról tudunk Kőröstárkányon, Gyantán, Szarazajtán, Torján, Szentmihályon stb. Mindezen túl rengeteg székely embert vittek el répát szedni, akik soha nem tértek vissza a falujukba.⁵³

A szovjet parancsnokság az említett atrocitások miatt kénytelen volt Észak-Erdélyt szovjet parancsnokság alá vonni. Ez ugyan nem jelentett képviseleti demokráciát, de a nép mégis fellélegzett, mert megszűnt az állandó rettegés és fenyegetettség. (1940-ben, a má-sodik bécsi döntés után 1 000 000 román maradt Észak-Erdélyben, élve a helyben mara-dás jogával, hisz Erdély az ő szülőföldjük is volt. Csak azok távoztak az Ókirályság határai mögé, akik amúgy is onnan származtak. Az 1924-ig elmenekült majdnem 200 000 ma-gyarhoz, egyházi becslések szerint, 1944–45-ben még kb. 100 000 csatlakozott, és nem-csak azok, akik az anyaországból hivatalnokként jöttek Erdélybe 1940 után.)

⁵⁰ Erdély története III. 1753. sköv. *Csatári Dániel*: Forgószélben. Magyar–román viszony, 1940–45. Bp. 1968. *Tilkowsky Lóránt*: Magyarország és nemzetiség. Nemzetiségpolitikai irányzatok Ma-gyarországon (1919–1945). In: A két világháború közötti Magyarországról. Szerk. Laczkó Miklós. Bp. 1984.

⁵¹ A Brassói Lapok, 1944. október 13. és 1945. január 16. számai.

⁵² Családi közlés alapján.

⁵³ Egy kolozsvári ügyvéd, aki az MNSZ-hez érkező panaszokat vizsgálta, birtokolja az összes hivatalos adatot és okmányt, a felvilágosítást tőle kaptam.

1944. augusztus 23-a után a magyarság hivatalosan elismert képviselője a baloldal szervezete, az egykori MADOSZ, új nevén a Magyar Népi Szövetség lett.

1945. március 4-én a szovjet katonai parancsnokság megszüntette felügyeletét Észak-Erdély fölött, s az igazgatást átvette Dr. Petru Groza kormánya.

1944 augusztusa után a román politikai vezetés még nem volt teljesen biztos abban, hogy Erdély véglegesen Romániához kerül, s mindent megtett, hogy megerősítse pozícióját. Dr. Petru Groza körültekintő, s mindent jól előkészítő politikus volt. Helyettese és egyben az ország külügyminisztere ugyanaz a Tatarescu, aki 1939-ben Románia miniszterelnöke volt. (Ő szeretett volna annak idején nyilatkozatot kicsikarni a Népszövetség vezetőitől, hogy a külföld előtt bizonyíthassa, a magyarok maguk mondják: a kisebbségi kérdés megoldódott Romániában.)

A gyulafehérvári határozatok, 1918-ban teljes nemzeti szabadságot ígértek és garantáltak az együttlakó nemzetiségeknek, az anyanyelvi oktatás s a közigazgatás jogát is. Petru Groza miniszterelnök teljes erejével támogatta Stefan Voitec tanügyminiszter erőfeszítéseit, hogy a béketárgyalások megnyitására Romániában újra létezzenek különböző magyar tanintézetek. 1946-ra már működött 2071 magyar anyanyelvű iskola, 161 középiskola, Kolozsváron magyar egyetem, Marosvásárhelyen magyar orvosi és gyógyszerészeti fakultás, a székely megyékben magyar megyefőnökök, kétnyelvű adminisztráció stb.⁵⁴

1945. március 6-án Groza miniszterelnök kolozsvári beszédében a következőket mondotta: „Spiritualizáljuk a határokat, azok csak elméletben fognak létezni, hogy tudjuk, melyik kormány fizesse a tisztviselőket, a nyugdíjasokat, de azontúl úgy sétálhatnak az emberek Budapestre vagy Bukarestbe, ahogy akarnak.”⁵⁵

1945. november 15-én a Magyar Népi Szövetség központi bizottsága Petru Grozával és Vasile Lucával találkozott Marosvásárhelyen. A megbeszélés tárgya a következő volt: amennyiben az MNSZ bejelenti Romániához való csatlakozási szándékát az erdélyi magyarság nevében, a kormány nem engedélyezi más magyar nyelvű politikai alakulat szervezését, a választásokon pedig legalább 25-30 mandátumot biztosítanak részükre a parlamentben, s államtitkári pozíciót a minisztériumban. A jelenlevő ügyvédek: Demeter Lajos, Csákány Béla és Takács Lajos fogalmazták meg az ezzel kapcsolatos szöveget.

„Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség megvalósításának, a határok feloldásának a kérdése. Nem helyeselhető semmiféle áttelepítés,

⁵⁴ Brassói Lapok, 1946. május 12.

⁵⁵ Bányai László: Fejezetek a Romániai magyarság útjáról. Bukarest, Kriterion, 1986. Groza és kormánya politikájának azt a képét, amelyet *Lipcey Illdikó*: A romániai Magyar Népi Szövetség 1944 48. (Történelmi Szemle 1985. 1. sz.) c. tanulmánya megrajzol, erőteljesen módosítják Fülöp Mihály új kutatási eredményei. Ezek arra mutatnak, hogy az engedékeny nemzetiségi politika alapja az a bizonyosság volt, amelyet Erdély birtoklása tekintetében szerzett a Groza-kormány. (L. Fülöp Mihály előadását az Erdély története monográfiáról rendezett szakmai vitán, Debrecen, 1987. október 10.)

amely anyaföldünktől elszakítana. Nem helyeselhető semmiféle olyan törekvés – akár magyar, akár román részről – amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatában Erdélyből újra háborús tüzfészket teremtené.”⁵⁶ Ezt az álláspontot néhány zsinóros ruhába öltözött férfi Erdélyt járva népszerűsítette s hirdette, hogy az erdélyi magyarság elégedett a helyzetével. Ilyen képek jelentek meg a külföldi lapok címdalain is.

Márton Áron gyulafehérvári római katolikus és Vásárhelyi János református püspök, hangot is adtak annak a nézetüknek, miszerint egy kis csoport – jelen esetben a marosvásárhelyi szöveget aláíró *százas bizottságra* gondoltak – nem léphet föl azzal az igénnyel, hogy milliók nevében szóljon. Rendeztek is egy tiltakozó ülést, amelyen részt vett Szász Pál, a 200 000 tag létszámú Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, Vásárhelyi János és Márton Áron több mint másfélmillió hívük nevében, és Vencel József, a kitűnő statisztikus. Az ülés végén nyilatkozatot tettek közzé, amelyben a népek önrendelkezési jogára hivatkozva kérték Erdély Magyarországhoz való csatolását.⁵⁷

1946. január 28-án Márton Áron gyulafehérvári püspök másodízben fordul levélben Dr. Petru Groza miniszterelnökhöz:

„Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A Nagyméltóságod részéről ismételtlen tapasztalt kitüntető szívélyesség folytán kötelességemnek látom, hogy a román hatóság alatt élő magyarság helyzetét feltárjam.

Mivel a kérdés éppoly kényes, mint amilyen nagy horderejű, úgy vélem: legcélszerűbb, ha véleményemet szépítés és kertelés nélkül elmondom. A konklúzió miatt kénytelen vagyok az előzményekkel is legalább vázlatosan foglalkozni. Ezért előre is szíves elnézését kérem, hogy egy hosszú és nem kellemes levéllel veszem igénybe idejét.

I. A román kormány az 1944. augusztus 23-i események alkalmával hivatalosan a demokratikus elvek mellett foglalt állást, ezen elveknek megfelelően meghirdette az állampolgárok egyenjogúságát is, ugyanakkor azonban – ellentétben a hivatalos kijelentésekkel – olyan általános támadást indított a magyarság ellen, mely népünket megsemmisítéssel fenyegette. A magyar kisebbség sorsa román fennhatóság alatt soha nem volt rózsás, sőt egyre súlyosbodott, de kisebbségi életének ez volt a legsötétebb szakasza. A magyarság ekkori sérelmeinek egy részét néhányan 1944 őszén Nagyméltóságod elé terjesztettük, azért azokra itt csak utalok:

Azzal kezdődött, hogy a kormány elrendelte a magyarság vezetőinek internálását. E rendelet végrehajtásaképpen a hatósági közegek több ezer magyart fogtak össze és hurcoltak el emberkínzásba menő módon különböző lágerekbe. Akiket nem vittek el a lágerekbe, azokat a lakásukon vagy lakhelyükön internálták.

⁵⁶ *Bdnyal*: i. m.

⁵⁷ Márton Áron emlékiratai – kéziratban.

Ennek a gyűlölet-szításnak és a román vérengzéseknek nem a román belátás vetett véget, hanem az orosz hadseregpáncsoknak az a rendelete, mellyel 1944 november elején Észak-Erdély területéről kiharcolták a román fegyveres alakulatokat és az oda visszatért román közigazgatást.

II. Az általános gyűlölködés közepette megértő hangon csak Nagyméltóságod szólt.

Ennek tulajdonítható, hogy a magyarság a Nagyméltóságod elnöksége alatt 1945. március 6-án alakult kormányt rokonszenvvel fogadta, abban a feltevésben élve, hogy ez a kormány az állampolgárok egyenjogúságát őszintén értelmezi és végre meg fogja valósítani. Sajnos, a magyarságnak az ehhez fűzött reménye nem ment teljesezésbe. A helyzet alakulásának illusztrálására legyen szabad felhoznom az alábbi eseteket:

1. Az 1945. február 6-án megjelent rendelet törvény, az ún. kisebbségi státútum kimondja, hogy a nemzetiségeknek is joguk van az anyanyelvi oktatáshoz minden fokon. A magyar iskolafenntartó hatóságok megkapták az ezen a törvényen felépülő nemzetiségi iskola-törvény tervezetét, azzal kapcsolatos javaslatokat el is juttatták az illetékes Minisztériumhoz még 1945 év közepén. A tervezetből azonban a mai napig sem lett törvény. A magyar kisebbség iskolaügyét ma is rendeletekkel intézik el, s ezekben a rendeletekben általában a Magánoktatási Törvény kisebbségellenes szelleme érvényesül.

Az állami magyar tanerők többségének az ígért fizetés helyett a kormány olyan kis összegű előlegeket folyósít, amelyek a megélhetéshez teljesen elégtelenek.

A kormány megígérte a magyar hitvallásos iskolák tanerői részére is az államsegélyt. Késedelmesen némi előleget folyósított is, a kérdés azonban távolról sincs rendezve sem gyakorlatilag, sem törvényileg. Mégis Potop közoktatásügyi államtitkár úr már 1945 október végén Kolozsváron helyénvalónak látta kijelenteni, hogy a magyar egyházi iskolaépületekről is a román minisztérium rendelkezik, mert – mondotta – az egyházi tanerőket az állam fizeti. Jellemző felfogás: a magyar kisebbség kulturális célú adójából az arányos rész kiadását a román kormányok 25 éven át következetesen megtagadták, a Groza-kormány ígéretet tesz segély folyósítására, de az ígéretből még nem lett valóság, – azonban a közoktatásügyi államtitkár máris jogot formál az egyház tulajdonát képező épületekre!

2. Az 1945. május 29-én megjelent rendelet törvény biztosítja Kolozsvárott egy magyar egyetem működését, az egyetem 42 épületét azonban a visszatérő román egyetem vette birtokába, a magyar orvosi fakultást pedig a román egyetem meg nem értő magatartása miatt átkényszerítették Marosvásárhelyre.

3. Az ugyancsak május 29-én megjelent rendelet törvény szerint az augusztus 30. után Észak-Erdély területéről elmenekült összes román iskola köteles korábbi működési helyére visszatérni. Ez a rendelkezés lehetőséget nyit, hogy a hírhedt kultúrzonás állapot visszaállíttassék és újból megkezdődjék a magyar nyelvű állami iskolázás szétzüllesztése. Csak példaképpen említjük meg, hogy a 86 %-ban magyar lakosságú Kolozsváron az állami középiskolák összes épületeit ezen a címen vették át a román tanügy céljaira.

4. Az 1945. március 22-én megjelent földbirtok-reform törvény végrehajtása során hozzávetőleges becslés szerint a magyarságtól több mint 100 000 hold földet vettek el. Ennek 75 %-át a román igénylők kapták, holott a magyarok között vannak nagy arányban földnélküliek. Viszont a román birtokosok jelentős részét – mintagazdaság címen – mentesítették a kisajátítás alól.

5. Az 1945. február 10-i 91. számú törvény az ellenséges vagyonok záralávételéről intézkedik. A törvényt 1946. április 25-i rendelettel kiterjesztették Észak-Erdélyre. A törvény végrehajtására a CASBI-it létesítő rendelet a román fegyverszüneti szerződés 8. pontjára való – véleményünk szerint: téves – hivatkozással az ellenséges vagyonok közé sorolja azoknak a román állampolgároknak minden ingó és ingatlan vagyonát, akik 1944. szeptember 12. előtt vagy után Németországba vagy Magyarországra menekültek.

Az 1945. augusztus 13-án megjelent rendelet törvény, amely Észak-Erdély lakóinak állampolgárságát szabályozza, a 4. cikkében úgy intézkedik, hogy elvesztik állampolgárságukat mindazok, akik 1940. augusztus 30-án állampolgárok voltak és önként távoztak Erdély területéről az ellenséges hadseregek visszavonulása idején, szolidaritást vállalva azokkal.

Mindkét rendelet súlyosan érintette az erdélyi magyarságot. A keleti székely megyéket a visszavonuló csapatok erőszakkal kiürítették. Erdély középső területén hetekig tombolt a harc, a lakosság kénytelen volt védettebb helyre menekülni. Fenti rendelkezés következtében cca. 300 000 magyar jut abba a kínos helyzetbe, hogy elveszítheti állampolgárságát és minden ingó és ingatlan vagyonát. Az állam sok milliárdos magyar vagyon sorsát kétségessé tette s egyben szinte korlátlan lehetőségeket nyitott a korrupció számára, amit jelzett a CASBI működése elején kipattant több milliárdos panama.

6. Ehhez járul az 1945. augusztus 14-én megjelent 645. sz. rendelet törvény, amely nyíltan magyarellenes célzata miatt iskolapéldaként hozható fel. E törvény alapján azok, akik vagyonukat 1940. augusztus 30 és október 25 között eladták, azt nem valorizált, hanem eredeti névértékben visszavásárolhatják. Tudvalévő, hogy ebben az időben Észak-Erdélyben az eladók az onnan elköltözött románok, a vevők pedig nagyobb részben magyarok voltak, s ezek most elveszíthetik egész vagyonukat, mert a pénz értéke azóta sokszorosan csökkent. Hogy a törvény a magyarság anyagi tönkretételét célozza, azt mi sem mutatja világosabban, mint Patrascanu miniszter 104.112/1945 X. 10. sz. rendelete, mellyel a bíróságoknak megtiltja, hogy az Észak-Erdélyből 1944 őszén elmenekült és oda később visszatért lakosok birtok-visszaigénylési kérdéseivel foglalkozzanak.

7. A román közigazgatásnak Erdélybe való bevezetése idején felelős kormánytényezők ismételtelen kijelentették, hogy a magyar tisztviselőket alkalmazni fogják. Ezzel szemben a vezető állásokat rendszerint románok töltötték be s a magyar tisztviselők – magyar többségű városokban is – csak alárendelt kategóriákban maradhattak meg.

Ehhez hasonló a kormánynak az a törekvése, hogy a magyar többségű városok magyar jellegét a román tisztviselők minél nagyobb létszámával lehetőleg megváltoztassa. E célból Kolozsvárról 24 ezer magyar kitelepítését vették tervbe 1945 novemberében, tekintet nélkül a téli időszakra és a háborús nyomorúságra.

8. Észak-Erdélynek a román közigazgatásba való bekapcsolása óta, különösen a falvak román lakossága körében egyre fokozódó magyarellenes izgatás észlelhető. Ez az izgatás kezdetben a magyar lakosság megfélemlítésére, kifosztására, földjének elvételére irányult, később pedig mind gyakoribbak lettek a verések, sőt a gyilkosságok is. A román közigazgatás és rendőrség pedig semmit sem tesz ennek az anarchiának megfékezésére.

Nagyméltóságod 1945. május 13-án Kolozsvárt mondott beszédében állást foglalt a román–magyar vámunió mellett s néhány napra rá a kormány belügyminisztere betiltotta a Románia és Magyarország közötti személyforgalmat is, újra bevezette az útlevélkényszert.

III. Mindezek természetesen nem voltak és nem lehettek alkalmasak arra, hogy a magyarság bizalmát a román kormányzat iránt erősítsék. Ellenkezőleg: siettették és a magyarság minden rétegét átható meggyőződéssé érlelték annak felismerését, hogy a magyarság nem lehet bizalommal egyik román kormányzat iránt sem, – bármilyen demokratikus elvet hangoztat is az. A földreform a magyar birtokos osztályt megsemmisítette, jelentős magyar birtokot juttatott – most másodízben – román tulajdonba, és a kisajátítás még tovább folyik a magyar törpebirtokosok ellen is, különféle címenek. A magyar középosztály egzisztenciáját pedig az iparendedélyek felülvizsgálása és az adóterhek egyenlőtlen kirovása veszélyeztetheti. A magyar munkásság és a falvak magyar lakossága mindezek nyilvánvaló célzatával tisztában van, a román közönség és közigazgatás magyarellenes magatartását maga tapasztalja, az adóztatás magyarellenes lehetőségeit a maga tapasztalatából ismeri, az állampolgárok egyenjogúságának szép ígéreteiben tehát nem bízik.

Nagyméltóságodat nem téveszthetik meg azok a nyilatkozatok, amelyeket egyesek a magyarság nevében tesznek, illetve a magyarságnak sugalmaznak. A romániai magyarságnak ma sincs magaválasztotta politikai képviselője. Az 1944. aug. 23. után következő kormányok a magyar nép és a magyar vezetők ellen fogatosított intézkedésekkel valóssággal fizikailag lehetetlenné tették, hogy a magyarság létrehozza azt a politikai szervet, mely felfogásának megfelel. Mozgási, gyülekezési, szólási szabadsága kizárólag annak a csoportnak volt, amely a Magyar Népi Szövetséget megalkotta.

Amikor Nagyméltóságod elnöklete alatt megalakult kormány vette át az ország vezetését, a Magyar Népi Szövetség őszintén állott be a kormányt támogató pártok közé. S voltak az ettől a csoporttól távol álló tömegében is olyanok, akik reménykedni kezdtek a két nép őszinte közeledésének lehetőségében. Ezek a remények az ismertetett okoknál fogva hamar elhervadtak, a Magyar Népi Szövetség pedig a kormány támogatásában elvérzett.

A kormány sérelmes rendelkezései és a román közigazgatás változatlanul magyarellenes magatartása a magyarság emlékében az elnyomatás idejét idézte vissza, annak minden keserűségével és veszélyeivel. A Magyar Népi Szövetség vezetői hiába ígérték újságaikban és sűrűn tartott népgyűléseiken a sérelmek orvoslását, hiába hozták Bukarestből mindegyre az erre vonatkozó kormányígéreteket, a sérelmes rendeletek érvényben maradtak és végrehajtottak. Ehhez járult, hogy a Magyar Népi Szövetség egyes vezető emberei a saját elhatározásukból-e vagy kívánságra? – nem tudjuk – olyan tartalmú politikai nyilatkozatokat kockáztattak meg, melyek a magyarság egyetemében élénk tiltakozást váltottak ki. Mindezek következtében a magyar tömegek a Magyar Népi Szövetséggel mind élesebben szembefordultak és annak vezetőit a legsúlyosabb vádakkal illetik. A Magyar Népi Szövetség ezek ellenére igyekszik pozícióját tartani, de az eszközök, melyeket ennek érdekében éppen ezekben a napokban alkalmazásba vettek, a terror jegyeit viselik magukon.

Az újságok közlése szerint Nagyméltóságod több ízben úgy nyilatkozott, hogy a román köztársaság területén élő magyarság a saját elhatározásából illeszkedik be a román állam kereteibe. Mivel itt a román magyar vita gyökere van érintve, kötelességemnek tartom, kendőzés nélkül, nyíltan megmondani, hogy erre az önkéntes beilleszkedésre a magyarságnál nem tapasztalható semmiféle hajlandóság.

Ha elfogulatlanul nézik, a román szemlélőknek is el kell ismerniük, hogy a magyar kisebbség magatartása lojális volt, és nem a magyarság hibája, ha a két nép a román fennhatóság alatt nem közelebb került, ... hanem egymástól eltávolodott. A magyarság a múlt világháború után – mivel nem tehetett egyebet – kényszerűségből tudomásul vette a hatalmak diktátumát és az adott helyzetbe beilleszkedve az állampolgári kötelességek lojális vállalásával igyekezett jogait, kultúráját, nemzeti életét biztosítani. A román kormányzat azonban – nem törődve sem a párizsi kisebbségi statútum rendelkezéseivel, sem a gyulafehérvári ígéretekkel, sem az önrendelkezési elvvel, aminek pedig Nagyrománia a létét köszönhette, – a magyar kisebbséggel szemben az elnemzetlenítés áldatlan politikáját alkalmazta, s e célból olyan gazdasági és politikai elnyomás alá vetette a magyarságot, mely már a legegyszerűbb emberi jogokat is sértette. A nemzeti kultúrájában és léteiben megtámadott magyarság az egyre fokozódó nyomásra az ellenálló ereje megsokszorozásával felelt.

És a Nagyméltóságod kormányának sem sikerült a magyarság bizalmatlanságát eloszlatnia. Népünket a 27 év alatt egymást váltogató kormányoknak velünk szemben változatlan magatartása tanította meg, hogy az ígéreték értékét az intézkedésekkel mérje. Népünk szívesen ajándékozta meg bizalmával azt, aki jószándékkal közeledik hozzá, de igen bőszes tapasztalattal rendelkezik ahhoz, hogy a szavak és a tettek, az ígéreték és az intézkedések, a törvény és a végrehajtás között az ellentmondást észrevegye. A román közvélemény ellenállása és a végrehajtó közegek szabotálása kétségtelenül sokban gátolja a kormányt jószándékú terveinek végrehajtásában is, de Nagyméltóságod, aki szereti saját nemzetét, bizonyára megérti, hogy a magyarság sem áldozhatja fel magát a nagyromán eszme oltárán.

Az erdélyi románság számbeli többsége és a 27 éves birtoklásra hivatkozva igényt tart Erdély egész területére. A magyarság a maga igényét jelenleg számbeli többséggel nem indokolhatja (mert elvázott a török és tatár elleni küzdelemben), de felhozhat ugyanilyen értékű gazdasági és politikai érveket, melyeket a történelem is támogat. A románság Erdélyből nem akar eltávozni; – természetesen nem akarja ezt elhagyni az ezer esztendő óta itt lakó és Erdély kultúráját megalapozó magyarság sem.

Az autonóm vagy független Erdély létesítése sem oldaná meg a vitát. Ma, a nagy politikai egységek kialakulásának idején, az ilyen kis egységek sokáig nem tudnának ellenállni az erősebb szomszéd vonzásának. Az erdélyi románság – nevelése folytán – a magyar fennhatóság alá nem kívánkozik. A magyar nemzettestből erőszakosan kiszakított erdélyi magyarságot pedig kisebbségi élete győzte meg arról, hogy román fennhatóság alatt sem egyediben, sem mint nemzetiség nem élhet szabad emberhez méltó életet.

Lehetséges, hogy a békeszerződés feladatára vállalkozó hatalmak között Erdélyre nézve nem alakul ki egységes álláspont s ezért úgy román, mint magyar részről bizakodhatnak az okos helyezkedés és a politikai ügyeskedések sikerében. Románia helyzete előnyösebb annyiban, hogy Erdély az ő birtokában van; de a magyar reményeket is táplálhatja a nagyhatalmaknak az a felismerése, hogy a Párizs-körmeyéki békediktátumok nem oldották meg a nyugtalanító kérdéseket Európa ezen térségében; ha ez alkalommal tartósabb rendet akarnak létrehozni, az etnikai szempont mellett mérlegelni fogják a

gazdasági és a politikai szempontokat is. Mindenesetre mi úgy látjuk, hogy Erdély kérdését ma nem lehet önmagában külön nézni, hanem a megoldás módozatait az érdekelt nemzetek, sőt Európa jogos igényeinek összeegyeztetésében kell keresni.

Befejezésül hangsúlyozni kívánom, hogy nem a magyarság nevében beszélek, mert ilyen megbízatásom nincsen. Azonban a magyarság helyzetével és hangulatával tisztában vagyok s úgy ítélem, hogy a levelemben adott rajz megfelel a valóságnak. Érintkezem a magyar társadalom minden rétegével, ismerem a falu helyzetét éppen úgy, mint a munkás-ságét. Isten magyarnak teremtett, s természetesen fajtestvéreim sorsa és sorsának alakulása iránt nem lehetek közömbös. A papi hivatásom pedig arra kötelez, hogy a kérdéseket erkölcsi szempontból is mérlegeljem. A román fennhatóság alatt élő magyarság helyzete nem felel meg azoknak a nagy erkölcsi követelményeknek, melyeket az Egyesült Nemzetek alapokmánya a békés együttélés rendezőelveiként megjelölt. És ha a nemzetek közötti békét őszintén akarjuk előmozdítani, úgy gondolom, a kibontakozás útját ebben az irányban kell keresnünk. Ezért voltam bátor ezt a legkényesebb kérdést Nagyméltóságod előtt leplezetlen nyíltsággal felvetni s arra kérem, hogy őszinteségemet ne vegye rossz néven.

Levelem másolatát, mint érdekeltnek, a Magyar Népi Szövetség elnökségének is megküldtem.

Alba-Iulia, Gyulafehérvár, 1946. január 28-án.”⁵⁸

A Scanteia 1948. december 9-i számában Csikó Nándor, az MNSZ politikai titkár-ságának tagja Márton Áront már mint reakciós vezetőt támadja. A püspököt 1949. június 26-án tartóztatták le Bukarestben, s 15 év börtönre ítélték. A tizenöt esztendőből hatot töltött le, majd a gyulafehérvári püspöki palotában élt háziőrizetben. Püspöki jogait is csak 1968-ban kapta vissza. 1949-ben a nyilatkozat fogalmazói és az MNSZ vezetői valamennyien ugyanabban a börtönben ültek.

Júlia Balogh: The Educational Policy of the Roumanian Government in Transylvania (1918–1948)

The study is based on Roumanian sources and traces the measures taken by the Roumanian government with the aim of attacking the German and Hungarian culture, school-system and wealth from 1918 to the Second Vienna Award (1940) and after August 23, 1944. The statements of the study are illustrated and proved by numerous quotations from contemporary Roumanian scholarly publications, school-books, the Roumanian, German and Hungarian press of Transylvania, the minutes of the Roumanian parliament, educational laws and the agrarian reform plan. Two, so far unpublished letters can also be read in the study. The first letter was written by Transylvanian bishops to the representatives of the victorious great powers at the Peace Conference in Paris, in September 1919, the other one was mailed by Áron Márton Roman Catholic bishop to the Roumanian prime minister, Petru Groza in January 1946.

⁵⁸ Szalay Jeromos: Márton Áron, Párizs, 1954.

Юлия, Балог: Политика школ румынского правительства в Трансильвании
1918–1948 годов

Рабочее название статьи: Забытые данные – из истории трансильванских венгров после Трианона на основе румынских источников. Румынские источники открыли возможность для автора следить за шагами запланированными румынским государством против трансильванских венгерской и немецкой культуры, школьной системы и имущества с 1918 года до 1940 года, до второго венгерского решения, затем после 23 августа 1944 года. Для полной достоверности автор цитирует из научных румынских работ и учебников того времени, из номеров официального Бюлетени (Monitorul Oficial) из трансильванской и румынской печати на румынском, немецком и венгерском языках, из протоколов румынского парламента, из законов для школ и аграрной реформы.

В статье публикуются два, до сих пор неизвестные письма. Одно из писем было написано в сентябре 1919 года трансильванскими епископами в адрес мирной делегации в Париж, а другое было составлено католическим епископом Арном Мартоном в январе 1946 года румынскому премьер-министру Петру Гроза. Обращая внимание на даты двух писем, мы можем сказать: мы следим за странным историческим процессом, который происходит в умах и чувствах уже двести лет, а практически с 1918 года.